Фінансування та стимулювання комерціалізації інновацій в Україні: проблеми і шляхи вирішення

У контексті фінансування комерціалізації інноваційної діяльності заслуговує уваги питання розвитку венчурного капіталу. Відомо, і що в США та в країнах Європи венчурний капітал є одним з важливих інструментів фінансування НДР і розвитку високих технологій та підтримки малого і середнього бізнесу.

В Україні розвиток інституту венчурних інвестицій розпочався з приходом іноземного венчурного капіталу з розвинених країн (1992–2001 рр.). Другий етап розпочався прийняттям у 2001 р. Закону України «Про інститути спільного інвестування» і характеризується розвитком вітчизняних венчурних фондів, які базуються на вітчизняному капіталі і керуються вітчизняними компаніями з управління активами. Відповідно до Закону було введено сприятливий режим функціонування венчурних фондів, зокрема податкові стимули і полегшуючі процедури адміністрування. Однак збільшення капіталізації венчурних фондів на даний час не приводять до адекватного зростання інвестиційних потоків у інноваційний сектор економіки… Факторами, що стримують розвиток венчурного капіталу в Україні, є 1) відсутність цілеспрямованої державної політики щодо залучення вітчизняного капіталу до венчурних інвестицій; 2) невизначеність правового поля функціонування венчурного капіталу; 3) відсутність законодавчих гарантій захисту прав інвесторів, які не володіють контрольним пакетом акцій; 4) нестабільність і недосконалість податкового законодавства та законодавства про банкрутство; 5) несформованість умов для здійснення венчурних інвестицій (зокрема, бракує інститутів професіональної комплексної науково-технічної та комерційної експертизи інноваційних проектів, страхування інвестицій в інноваційну діяльність, прямих інформаційних зв’язків між ринковим інноваційним попитом, а також пропозицією інноваційних ідей та посередницьких послуг); 6) нестача кваліфікованих фахівців у сфері управління інноваційними проекти… Указом Президента України від 25 березня 2012 р. було знову поставлено питання про розробку законопроекту «Про основні засади формування та регулювання ринку венчурного капіталу в Україні» та обговорювалося питання про створення національної венчурної компанії під час засідання робочої групи напряму реформ «Розвиток науково-технічної та інноваційної сфери», але наразі реформи в Україні призупинені...

Отже, венчурний капітал в Україні не демонструє вираженої орієнтації на фінансове забезпечення високотехнологічних проектів. Жоден з венчурних фондів не інвестує у розвиток технологій 6-го ТУ (біотехнології,

оптичної електроніки, комп'ютерів, телекомунікацій та ін.), хоча саме венчурне фінансування є одним із найефективніших механізмів ДПП у галузях високих технологій.

Крім вищезазначених перешкод на шляху комерціалізації науково-технічних робіт, надзвичайно важливою виявилася проблема розробки та впровадження в практику ефективного механізму трансферу у приватний бізнес об'єктів інтелектуальної власності, виконаних за рахунок бюджетних коштів. Як відомо, швидкість будь-якого процесу лімітується його найбільш повільною стадією. Такою стадією інноваційного процесу є процес переходу об'єкта інтелектуальної власності в об'єкт виробництва. Для подолання технічних та комерційних ризиків при адаптації продукту до ринку основна роль держави полягає в захисті прав суб'єктів підприємництва на тих ділянках, де ринок неефективний, при формуванні штучного попиту на особливо перспективні нові продукти споживання у великомасштабних капіталомістких та довготривалих інноваційних проектах, а також у розробці законодавчої бази та створенні інституціональної інфраструктури і підтримці підприємців та переходу інноваційного продукту через проміжок між фундаментальною наукою і конкретним комерційним продуктом, т. зв. «долиною смерті», яку ще зазвичай називають глибоким розривом на шляху від винаходу до промислової реалізації.

Для поєднання пріоритетності науки з прибутковістю бізнесу в США – світового лідера комерціалізації інновацій – було прийнято ряд законодавчих ініціатив:

1) Закон Бая-Доула (Bayh–Dole Act of 1980; Public Law 96–517), що наділив університети, малий бізнес та некомерційні організації правом патентування винаходів, розроблених при бюджетній підтримці уряду, а також стимулював винахідників до передачі ліцензій у промисловість для комерціалізації їх на території США;

2) Закон «Про технологічні інновації Стівенсона-Уайдлера» (Stevenson–Wydler Technology Innovation Act of 1980), який регулює відносини та порядок передачі технологій у процесі здійснення розробок та досліджень, що здійснюються національними закладами та компаніями приватного сектору, за рахунок розповсюдження інформації про отримані результати науково-технічної діяльності;

3) Закон «Про передачу федеральних технологій» (Federal Technology Transfer Act, 1986);

4) Закон «Про передачу національних конкурентоспроможних технологій» (National Competitiveness Technology Transfer Act, 1989), що конкретизували механізм передачі прав власності з федеральних (над якими

мав владу уряд) та державних лабораторій (керівництво якими здійснювали університети та промислові фірми) до приватного сектору економіки;

5) Закон «Про інноваційні дослідження» (Small Business Innovations Research Act), який заохотив малий та середній бізнес брати участь у процесі комерціалізації інновацій;

6) Закон «Про корпоративні дослідження» (Cooperative Research Act, 1984), що розширив рамки кооперації державних установ та суб'єктів реального сектору економіки;

7) Закон «Про передачу технологій малому бізнесу» (Small Business Technology Transfer Act, 1992), який уніфікував механізми передачі технологій суб'єктам малого бізнесу.

Після прийняття вищевказаних законів кількість патентів США збільшилась у 10 разів, за 2–3 роки для комерціалізації науково-технічних розробок було організовано 2200 фірм, створено понад 300 тис. нових робочих місць. Наразі ці закони відповідним чином адаптовані до місцевих умов і застосовуються в більшості розвинених країн.

Зважаючи на критичне відставання України у сфері комерціалізації технологій від провідних країн світу, 6 жовтня 2012 р. Верховна Рада України затвердила Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» у новій редакції. Згідно з цим законом майнові права на розроблені за кошти державного бюджету технології передаються організаціям і розробникам для подальшої комерціалізації. Закон також визначає, що кошти, отримані в результаті трансферу таких технологій, залишаються організаціям та розробнику і використовуються для розвитку інноваційної діяльності. У подальшому, за словами академіка НАНУ Б. Гриньова, планується розробити проекти Законів України «Про внесення змін до бюджетного кодексу» (щодо створення Фонду підтримки пріоритетних інноваційних проектів) і «Про внесення змін до Податкового кодексу України» (в частині стимулювання інноваційної діяльності) та ряд інших ініціатив, але наскільки вони вплинуть на процес комерціалізації НТР – покаже час.

Враховуючи низьку зацікавленість іноземних та вітчизняних інвесторів до вкладання коштів у НДДКР, а також недостатньо сформовану систему залучення кредитних ресурсів і венчурного капіталу щодо фінансування інноваційних проектів та несформований механізм передачі об'єкта інтелектуальної власності приватному бізнесу, одним з дієвих інструментів, яким держава спроможна стимулювати комерціалізацію НТР мають стати, як свідчить зарубіжний досвід, фіскальні інструменти в частині оподаткування прибутку підприємств. Оскільки основна мета інноваційної діяльності (2-й

цикл) є отримання прибутку, то державне регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності логічно здійснювати шляхом надання пільг в оподаткуванні прибутку підприємств та в частині амортизаційних відрахувань. Переважна більшість розвинених країн світу стимулюють комерціалізацію інновацій через пільгове оподаткування податку на прибуток підприємств, оскільки механізм адміністрування його є чітким і не викликає сумнівів щодо його прозорості, рівень корупції та бюрократії – мінімальним, а рівень податкової культури та свідомості платників та посадових осіб, що безпосередньо беруть участь у його стягненні, стабільно високий. Як наслідок, створюється «сприятливий клімат» для реалізації «пільг інвестиційно-інноваційного характеру з податку на прибуток», котрі надаються у таких формах:

– зниження базової ставки податку;

– прискорена амортизація;

– інвестиційна податкова знижка;

– інвестиційний податковий кредит;

– створення неоподатковуваних резервних фондів;

– податкові канікули;

– пільгове оподаткування дивідендів на акції інноваційних організацій;

– ув’язування розміру податку з приростом інноваційних витрат;

– зменшення суми податку на величину вартості приладів і обладнання, що передається навчальним закладам, науково-дослідним інститутам тощо.

В Україні, за переконанням автора книги «Податкові аспекти конкурентоспроможності» Ю. Іванова, упровадження необґрунтовано великої кількості пільг та зловживання з боку підприємницьких структур при їх застосуванні, а також недосконалість механізмів податкового регулювання та їх недостатня ефективність призводять до часткової або повної їх відміни (за короткий проміжок часу) [Іванов Ю. Б. Податкові аспекти конкурентоспроможності // Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики. – Х.: ВД «ІНЖЕКТ», 2006. – 248 с.]. Проте, на думку інших економістів, відміна пільг означає не що інше як позбавлення податкової системи регулюючої функції, та, як наслідок, позбавлення можливості визначити і стимулювати стратегічні напрямки розвитку вітчизняного виробництва.

Що стосується реалій сучасної України, то стимулювання комерціалізації інновацій через систему пільг з податку на прибуток підприємств не є дієвим інструментом, оскільки сам механізм адміністрування даного податку за складністю, на думку експертів, посідає

чи не перше місце в системі оподаткування України. Існує ряд проблем щодо справляння податку на прибуток підприємств, а саме:

1) стрімка уніфікація системи тіньових схем платниками податків щодо часткового або повного ухиляння від сплати податку на прибуток підприємств;

2) реальна можливість платника податку знизити базу оподаткування шляхом або заниження валових доходів, або ж, навпаки, завищенням обсягу валових витрат та амортизаційних відрахувань;

3) перехід платника податку на спрощену систему оподаткування шляхом штучного подрібнення підприємств на, так звані «малі підприємства» з метою сплати фіксованої суми податку (значно нижчої від повної ставки, за умови отримання прибутку в межах встановленого ліміту.

Беззаперечно, в переважній більшості розвинених країн світу ключовим інструментом податкового характеру щодо стимулювання інноваційного розвитку визнано податок на прибуток підприємств, але даний вибір зумовлено відпрацьованим механізмом його адміністрування та високим рівнем податкової культури і свідомості в цілому. В Україні, в умовах економічної нестабільності, високого рівня бюрократії та корупції стимулювання інновацій через пільги з податку на прибуток не дадуть бажаних результатів.

Є й інші пропозиції, спрямовані на комерціалізацію і стимулювання НТР. Наприклад, кандидат економічних наук А. Молдован вважає, що зниження ставки податку на прибуток до 16 % не означає, що підприємство автоматично направить вивільнені кошти на інвестиції в інновації. Набагато ефективнішим і при менших втратах бюджету, на його думку, було б введення зниженої ставки податку лише для тієї частини прибутку, яку підприємство реінвестує при збереженні високої ставки на прибуток, котру він виводить з бізнесу (наприклад, у вигляді дивідендів) [Молдован А. Госфинансы Украины: угрозы усиливаются // Зеркало недели. – № 6 (54). – 2012. – С. 8.].

У зв’язку з тим, що однією з основних проблем української економіки є низький рівень її технічного оснащення, крайня зношеність обладнання і, як наслідок, низька продуктивність праці в цілому, а амортизація не відіграє суттєвої ролі у стимулюванні інноваційної діяльності, економічна політика держави на даний момент має бути спрямована на стимулювання зростання інноваційної активності підприємств шляхом трансформації податку на прибуток. Оскільки ж обмеженість фінансових ресурсів держави не дає змоги застосовувати податкові преференції до всіх інноваційних проектів, то

податкові пільги інноваційного спрямування, на нашу думку, повинні надаватися за такими принципами:

1) податкові преференції надаються лише пріоритетним галузям економіки (відповідно до оцінки спеціалістів їх має бути не більше п'яти);

2) для масових інновацій мають бути передбачені загальні інноваційні пільги, які надаються всім суб'єктам господарювання, що здійснюють інноваційні проекти без винятку;

3) податкові пільги повинні бути диференційовані в залежності від класифікації інновацій: за сферою застосування (технологічні, екологічні, організаційно-виробничі, управлінські та ін.); за рівнем новизни і значущості (базисні, покращуючі та ін.); за сферою розповсюдження (глобальні (державні), регіональні та локальні);

4) термін дії пільг повинен бути пов'язаний з тривалістю життєвого циклу інноваційного продукту (технології) або з величиною доданої вартості;

5) збалансованість застосування високої податкової ставки з розгалуженою системою пільг і, навпаки, помірне податкове навантаження з помірною кількістю пільг (тобто нововведені пільги, що простимулюють комерціалізацію інновацій) не повинні дестабілізувати систему ставок і пільг податку, що буде інструментом їх стимулювання;

6) проведення належного інспектування з боку контролюючих органів щодо цільового диференційованого надання пільг, терміну їх надання та дотримання умов застосування.

Ці принципи потребують детального вивчення з метою розробки механізму оптимізації оподаткування інноваційної діяльності.

Таким чином, для прискорення процесу комерціалізації науково-технічних розробок держава повинна прикласти максимум зусиль для стимулювання суб'єктів господарювання до інноваційного бізнесу, а саме:

– створити прозорі кредитні установи інноваційного спрямування; стимулювати освоєння венчурного капіталу;

– розробити дієвий механізм передачі об'єктів інтелектуальної власності приватному бізнесу;

– сприяти розвитку державно-приватного партнерства;

– розробити окремий дієвий механізм пільгового оподаткування інноваційного бізнесу ***(Мацелюх Н., Дем'янчук Г. Фінансування та стимулювання комерціалізації інновацій в Україні: проблеми і шляхи вирішення // Наука та інновації. – 2014. – № 3. – С. 74–79).***